

GAZDASÁGSZOCIOLÓGIA I.

Készült a TÁMOP-4.1.2-08/2/A/KMR-2009-0041 pályázati projekt keretében
Tartalomfejlesztés az ELTE TáTK Közgazdaságtudományi Tanszékén
az ELTE Közgazdaságtudományi Tanszék
az MTA Közgazdaságtudományi Intézet
és a Balassi Kiadó
közreműködésével

Készítette: Szántó Zoltán

Szakmai felelős: Szántó Zoltán

2010. június

GAZDASÁGSZOCIOLÓGIA I.

4. hét

Gazdasági rendszerek szociológiája Gazdasági rendszerek 2.

Szántó Zoltán

A piaci átmenet elmélete

- Victor Nee (1989) *A piaci átmenet elmélete*
 - A piac behatolása az államszocialista redisztributív gazdaságba váratlan következményekkel járt: a redisztribútorok elvesztették privilégiumaik egy részét, míg a termelők valamelyest javítottak helyzetükön
 - A piac megjelenése nyomán csökkentek a jövedelmi különbségek, ennek mechanizmusai:
 - piaci hatalom
 - piaci ösztönzés
 - piaci lehetőségek
- 1977–1985 között csökkentek a jövedelmi különbségek Kínában (statisztikai felmérések)
- Victor Nee (1991) *Társadalmi egyenlőtlenségek a gazdasági reform útjára lépő államszocializmusban*
 - A káderek a piaci mechanizmus erősödése ellenére megőrizték bizonyos kiváltságaikat: ez a tény azonban nem mond ellent eredeti elméletének
 - 1989-ben még nem különböztette meg a piaci reform különböző szakaszait
 - 1991-ben viszont már a piac térnyerésének különböző szakaszairól ír – részleges reform
 - A piaci reform továbbvitele alá fogja ásni a káderek privilégiumait
- Nee 1989-es tanulmányát élénk vita követte

Az AJS 1996 januári különszáma

- Szelényi–Kostello:összefoglalják a piaci átalakulás elméletével kapcsolatos vitát (szintézis)
 - Milyen konkrét társadalmi történeti feltételek között érvényesek a hipotézisek?
 - Nee és kritikussai egyaránt túl általánosítják következtetéseiket.
 - Milyen konkrét társadalmi-gazdasági viszonyok között csökkennek a társadalmi egyenlőtlenségek a piaci átmenet során?

Vita a piaci átmenetről

- A piaci átmenet elméletével kapcsolatos vita három alapkérdése (Szelényi–Kostello)
 - Mi a kapcsolat piac és társadalmi egyenlőtlenségek között?
 - Az egykori kommunista káderek nyertesei vagy vesztesei a piac térnyerésének?
 - Teleologikus-e a piaci átmenet elmélete?

Piac és egyenlőtlenség

- A piaci átmenet elmélete szerint az egyenlőtlenségek a piaci reform kiteljesedésével egyenes arányban csökkennek
- Tények támasztják alá, hogy az egyenlőtlenségek átlagos mértéke a piaci reform bevezetését követően valamelyest mérséklődik – azt is tények igazolják viszont, hogy nem sokkal ezután az egyenlőtlenségek ismét növekedni kezdtek (kelet-európai és kínai adatok)

- Mi okozza az egyenlőtlenségek korai csökkenését?
- Melyik ponton fordul a nagyobb egyenlőség felé mutató trend az ellentétébe?
- Az egyenlőtlenségek korai csökkenését (a falusi-városi, paraszt-káder jövedelemkülönbségek csökkenését) 1977 után Kínában az okozta, hogy a mezőgazdasági termékek felvásárlási árai közelebb kerültek piaci értékükhöz, a rugalmasabb tervezési módszerek és piaci ösztönzők lehetővé tették a paraszti termelés termelékenységének növekedését
- Miért növekedtek az egyenlőtlenségek a piaci reform második szakaszában?
 - Nee: Az egyenlőtlenségek növekedése a piaci reformok tökéletlenségének tulajdonítható
 - Mások: a piac kiteljesedésével érvényesül annak természetes inegalitarizmusa
 - Mihelyt a munkaerőt árszabályozó piac kezdi elosztani, a piac az egyenlőtlenségek lényeges forrásává válik
- A társadalmi-jövedelmi egyenlőtlenségek U alakú görbét mutatnak a piac fokozatos bővülésének függvényében: e görbe fordulópontjait az határozza meg, hogy milyenek azok az intézményi feltételek, amelyek között a piaci penetráció megtörténik
 - Minek a piacáról van szó?
 - Milyen tulajdonviszonyok között működnek a piacok?
 - Milyen osztályok ütköznek egymással?
- Sem a piac, sem a redisztribúció természeténél fogva nem egalitárius, de nem is egyenlőtlenséget okozó mechanizmus
- A gazdasági integrációs mechanizmusok társadalmi következményei attól függenek, hogy ezek a mechanizmusok milyen makrotársadalmi intézményekbe és struktúrákba ágyazódnak be

Káderek és piacok

- Az egykori, ill. a jelenlegi káderek nyertesei vagy vesztesei a piaci átmenetnek?
 - Nee: a káderek az átalakulás vesztesei – a piaci penetráció erősödésével nő a humántőke–beruházásra jutó megtérülés
 - Más kutatások: az egykori káderek a piaci átalakulás legfőbb nyertesei – a humántőke-beruházásokra jutó megtérülés negatív kapcsolatban áll a piaci

- penetráció fokával
- Szelényi–Kostello: ez a vita is rossz vágányon halad – milyen típusú piacok kialakulásáról beszélünk? Milyen a társadalmi osztályok viszonylagos erőmegoszlása?

Teleologikus-e a piaci átmenet elmélete?

- D. Stark: az átmenet teleologikus fogalom, használhatósága megkérdőjelezhető (capitalism by design) – a poszt-kommunizmus reálfolyamatait pontosabban értelmezzük, ha útfüggő átalakulás jelenségeinek tekintjük: már meglévő intézmények alkalmazkodnak a változó társadalmi-gazdasági környezethez
- Szelényi–Kostello: az átmenet evolucionista elmélete megnehezíti, hogy új kérdéseket vessünk fel – nem tartják pontosnak, hogy a redisztribúcióról a piacgazdaságra való lineáris folyamatként értelmezzük

A piaci penetráció három típusának intézményi jellemzői

1. Lokális piacok redisztributív módon integrált gazdaságokban
2. Szocialista vegyesgazdaságok (piac és redisztribúció együtt a redisztribúció hegemoniája alatt)
3. Kapitalizmus felé orientálódó gazdaságok

	Lokális piacok redisztributív gazdaságokban		Szocialista vegyesgazdaságok		Kapitalizmus felé orientálódó gazdaságok
	K-Európa 1968–80	Kína 1977–85	K-Európa 1980–89	Kína 1986–	K-Európa 1989–
Fogyasztási javak piacai	++	+	+++	++	++++
Munkaerőpiacok	–	–	++	+	+++
Tőkepiacok	–	–	+	++	++

A piaci penetráció három típusának társadalmi jellemzői

	Lokális piacok redistributív gazdaságokban		Szocialista vegyesgazdaságok		Kapitalizmus felé orientálódó gazdaságok
	K-Európa 1968–80	Kína 1977–85	K-Európa 1980–89	Kína 1986–	K-Európa 1989–
Egyenlőtlenségek dinamizmusa	Valamennyi csökkenés		Növekedés Valamennyi	Sok	Sok növekedés
Egyenlőtlenségek forrása	Redistribúció		Mindkettő		Piac
Humántőke- beruházásra jutó megtérülés	–	–	+	+	++
Egyenlítő mechanizmus	Piac		Valamennyi piaci egyenlítés		Redistribúció
Nyertesek	Parasztok Parasztmunkások		Kispolgárok Technokraták Kádergyerekek		Technokraták Új burzsoázia
Vesztesek	Redistribútorok		Bürokrácia Leszakadó szegények		Bürokrácia Munkásság Leszakadó szegények

Következtetések

- Ha a piaci penetráció különböző típusait pontosan meghatározzuk, akkor a piaci átmenet elméletével kapcsolatban viszonylag kevés vitatott kérdés marad
 - A piac kiegyenlítő szerepet játszik akkor, mikor a lokális piacok először megjelennek – ez a hatás addig tart, amíg a piac lokális piacként működik
 - Amint a piac integrálni kezdi a munkaerő és a tőkejavak egyenlőtlen eloszlását, az egyenlőtlenségek fő forrásává válik
 - A termelők helyzete javul a piaci reform első szakaszában, a második szakaszban a káderek (illetve gyerekeik), valamint az államszocializmus korszaka előtt tulajdonos családból származók többnyire nyertesek lesznek

- Az egyenlőtlenségeknek olyan duális rendszere alakul ki, ahol sokan egyszerre élvezik a redisztributív és a piaci rendszerek előnyeit
- Az átalakulás fő nyertese a korábbi nomenklatúrából rekrutálódó technokrata réteg (privatizáció, magánvagyon, hatalmi pozíció a gazdaságban)
- A piaci reform korai szakaszában a piacon sikeres második gazdaságbeli szocialista vállalkozók közül aránylag kevesen sikeresek (sokan közülük marginalizálódnak a piactér nyeresével)

GAZDASÁGSZOCIOLÓGIA I.

4. hét

SZEMINÁRIUM

A piaci átmenet és a posztkommunista gazdasági rendszerek

Szántó Zoltán

Irodalom

- Szelényi I.–E. Kostello: A piaci átmenet elmélete: vita és szintézis (in. GRISZ, 123–141)
- L. P. King–I. Szelényi: Post-Communist Economic Systems (in: HES, 205–231)

Feladatok

1. Hasonlítsa össze a piaci penetráció három alaptípusát az intézményi jellemzők és a társadalmi következmények szempontjából! (1. irodalom)
2. Mutassa be a posztkommunista gazdasági rendszerek három alaptípusát! (2. irodalom)
3. Milyen különbségek vannak a hibrid, a patrimoniális és a liberális kapitalizmus között? (2. irodalom)